

HELA FOLKET

KAIKENKANSAN
MUOTOILUA

DESIGN FÖR

DESIGN FOR
EVERY BODY

designmuseo

KAIKEN KANSAN MUOTOILUA
DESIGN FÖR HELA FOLKET
DESIGN FOR EVERY BODY
8.4.-2.10.2022

KURATERING:
KAISU SAVOLA OCH ANNA VIHMA

WWW.DESIGNMUSEUM.FI

DESIGN FÖR HELA FOLKET

Finsk design har ett etablerat rykte som en jämställdhetens härold. Många av våra ikoniska designprodukter har ansetts bidra till bygget av en mer jämställd vardag. Utställningen Design för hela folket tar den uppfattningen under luppen. På vad baserar sig den finska designens jämställdhetsrykte? Vad avses överhuvudtaget med jämställdhet inom design?

Jämställdhet och likvärdighet som ideal etablerades i den finska designen med den internationella modernismens genombrott under första hälften av 1900-talet. Tanken var att högklassiga men förmånliga industriellt tillverkade produkter skulle förbättra vardagen för alla. Det vackra och goda livet skulle inte längre vara förbehållet endast dem som hade råd med det.

Utställningen synliggör kopplingarna mellan design och jämställdhet under de senaste hundra åren. Jämställdhetsidealet granskas dels inom den finska designens mest kända ikoner, dels också i olika projekt som inte rönt stor uppmärksamhet. Designens förflutna och nu-tid ställs inför samma frågor: vem får designa och på vems villkor? För vem designar man? Vems arbete är synligt, vems röst blir hörd? Uppfattningen om jämlikhet och jämställdhet förändras med samhällets utveckling. Tidigare generationers verk kan inte garantera en jämlik framtid; även inom designen måste samtliga aktörer ständigt ompröva sina egna handlingsmönster och uppfattningar. Jämställdheten blir aldrig färdig.

IKONER

En stark bakgrundskraft inom den finska designen har varit den internationella modernismens strävan att producera högklassiga och vackra bruksföremål som är tillgängliga för alla. Det var den industriella serieproduktionens utveckling under första hälften av 1900-talet som gjorde det målet möjligt att uppnå. Vissa föremål i vår designhistoria har fått just ett sådant rykte som demokratiska och jämlika klassiker. De har setts som föremål som är tillgängliga för alla och envar och höjer den allmänna livskvaliteten.

Det jämlikhetsrykte som föremålen fått har inte uppstått ur tomma intet. Det har under årtionden byggts upp och förstärkts av talrika utställningar och publikationer, museikuratorer, historiker och företag. I det här rummet granskar vi vad klassikernas rykte är baserat på. Vilka var designerns ursprungliga mål, hur uppnåddes de till sist?

Dessa föremål har i kraft av sin klassikerposition definierat hur jämlikhet uppfattas på designfältet. Därigenom har de haft ett stort inflytande på hela vår designkultur. Som bruksföremål med stor spridning har de också besuttit makt att definiera vår vardag och därigenom fortplanta en kanske delvis föråldrad uppfattning av jämlikhet. Klassikerna förtjänar att granskas kritiskt – hur ser de ut med vår tids blick?

reklamfoto

foto:
Marica Rosengård

Marimekko

1996

Design Museet

Kaj Francks Kiltaservis är en av den finska designens mest kända produkter. Redan på 1940-talet hade Franck talat om sin lust att "spränga serviserna", syftande på dekorerade serviser som han upplevde som gammalmodiga, fula och opraktiska. Kilta var en servis som var lätt att stapla och diska. Dess olika delar såldes separat så att kunden inte behövde köpa en hel servis utan kunde komplettera den med enskilda delar efter behov. Kilta blev dock inte omedelbart en försäljningssuccé. För den breda publiken var den för stramt hållen, den enkla formen tolkades som ett tecken på fattigdom. Med hjälp av en stor reklamkampanj och en marknadsföringsturné i samarbete med Marthaförbundet hittade servisen ändå fram till otaliga hem.

Franck har kallats den finska designens samvete. I linje med den modernistiska stilens ideal ville han göra vardagen fungerande och vacker för alla, oavsett samhällsklass och förmögenhet. Som en frånsida hos modernismen har man dock sett ett slags smakens tyranni: genom att favorisera ett extremt asketiskt, rentav strängt formspråk förbisåg den människornas individuella behov och önskningar. På 1970-talet medgav Franck att han också själv ångrade sin tidigare stränghet och godkände krimskrams som gjorde folk glada, så länge tillverkningen inte skadar miljön.

Kaj Franck ansåg att bruksföremål skulle vara stramt formgivna och ändamålsenliga. Dekorationer förhöll han sig föraktfull till, vilket framgår av hans kommentar: "Det enda guldets på tallriken jag godkänner är böcklingens guld, och den enda rosen på matbordet må vara en ros i julgrisens mun". I praktiken dukade dock få konsumenter sitt matbord enbart med kärl ur serien Kilta, som snarare kombinerades fritt med andra serier ur kärlskåpet.

År 1946 vann inredningsarkitekterna Annikki och Ilmari Tapiovaara tävlingen om inredningen till studentbostadshuset Domus Academica i Helsingfors. Byggnaden var avsedd särskilt för studerande från landsbygden för vilka bostadssituationen i huvudstaden var svår. Projektet dikterades av depressionens villkor: inredningen skulle vara ekonomisk, hygienisk och trivsam. Samma ideal var vägledande också för efterkrigstidens bygge av välfärdsstaten i vars praktiska genomförande formgivarna spelade en viktig roll.

Förutom inredningen i studentbyggnaden designade paret Tapiovaara en serie möbler. Stolen Domus som ingick i möblemang- et började säljas också till konsumenter och blev en framgång både i Finland och utomlands. Stolen var lätt att ta isär och pake- tera. Den bestod av endast två fanerstycken, trädelar och någ- ra skruvar, men var trots det både vacker och bekväm. Domus blev en klassiker och är populär än idag. Prismässigt är denna ursprungliga studentmöbel dock numera onåbar för många: den billigaste versionen av en ny Domusstol kostar 700 euro. Tillverk- ningen sker fortfarande i Finland, vilket delvis förklarar det höga priset. Likafullt kan man ifrågasätta om det ursprungliga jämlik- hetsidealet längre gäller.

Annikki och Ilmari Tapiovaara var partners både i livet och i arbetet. De hade en egen designbyrå vars ritningsstämpel bägge använde i tjugo års tid. Därför är det ofta svårt att på basis av skisserna bedöma vilkendera som står bakom ett visst arbete. Ilmari har dock presenterats i talrika böcker och utställningar, medan Annikki lyser med sin frånvaro i skildringarna av den finska designens historia.

Annikki Tapiovaara är bara ett av många exempel på utbildade och yrkesverk- samma kvinnliga designer vilkas arbete negligerades redan under deras livstid. Karaktärsdrag som an- språkslöshet och blyghet har anförts som förklaring till Annikkis och många andra kvinnors osynlighet, men i verkligheten hand- lar det om att kvinnornas arbete inte ansågs lika be- tydelsefullt som männens.

PALL 60

Alvar Aaltos pall 60 var starkt rotad i modernismens ideal: den var praktisk, förmånlig och bekväm. Inom heminredningen beto- nades hygien och flexibla möblemang som svarade mot de boen- des behov. Flyttningsrörelsen från landet till städerna var stark, och i de mindre stadslägenheterna behövdes mindre skrymman- de möbler. Aaltos pall var stapelbar, varmed man enkelt kunde ställa undan flera pallar på en gång vid städning eller under en motionspaus. Pallen kunde också serieproduceras och var därför skäligen prissatt. Senare, efterhand som material- och produk- tionskostnaderna steg och pallens roll förändrades, har priset gjort pallen onåbar för många konsumenter.

För det tekniska genomförandet av pallen svarade fabriken Huo- nekalu- ja Rakennustyötehdas Ab i Åbo under ledning av snick- armästare Otto Korhonen. Redan före sitt samarbete med Aalto hade han varit intresserad av teknik för böjning av trä. Genom gemensamma böjningsförsök skapades 1932 de möbler av böjt trälamina- t och faner som strax kom till användning bl.a. i sanato- riet i Pemar. Följande år var det dags för en ny innovation: böjning av massivt trä. Korhonen lyckades ta fram en metod med vilken man kunde böja rentav björk, som är ett hårt virke. Möbel- ben som gjorts med den metoden är på grund av sin form kända som så kallade L-ben.

TASARAITA

Finlands första unisex-klädkollektion var Tasaraita, som Annika Rimala designade åt Marimekko 1968. Inspirationen till kollektio- nen kom från det amerikanska ungdomsmodet som hade gjort gruvarbetarnas jeans och t-shirts till vardagsplagg. Rimala ville designa en trikåskjorta som passar alla, oavsett ålder, kön och storlek. Stretchande trikåtyg frigjorde kroppen, det var lättskött och relativt förmånligt. Skjortor, byxor, klänningar och underklä- der med Tasaraitamönster syntes på reklambilder på modeller i alla åldrar och med varierande kroppsform.

Småningom kom Tasaraita att accepteras som en symbol för jämställdhet och tolerans. Då alla ser lika ut är alla också likvär- da. På 1960-talet var detta en revolutionerande tanke: bara ett decennium tidigare hade många kvinnokroppar fjättrats i kor- setter, och en man i något annat än byxor var en otänkbarhet. På 2000-talet har förhållandet mellan design och jämställdhet dock blivit mer komplicerat. Idealet är inte längre enhetliga unisexplagg utan individuell klädsel som kan uttrycka en mångfald av förän- derliga identiteter.

Också jämställdhetsfrågorna inom konfektionsindustrin har blivit mer invecklade sedan 1960-talet. Tillverkningen av finska design- produkter har flyttat till länder med lägre produktionskostnader, vilket försvårat övervakningen av att arbetsförhållandena är rätt- visa. Och även om reglerna följs är produktionen och behandling- en av många material förknippade med oklarheter.

DET GEMENSAMMA OFFENTLIGA RUMMET

Kari
stol

björk

Martela

foto:
Paavo Lehtonen

Kari Asikainen

1969

Begreppet nordiskt välfärdssamhälle har syftat på ett samhälle där staten aktivt försöker erbjuda lika möjligheter åt alla medborgare.

Att bygga och upprätthålla välfärdssamhället är ett mål som berör också formgivarnas och arkitekternas arbete. Trots att många av den finska designens klassiker är avsedda för hemmabruk finns det på designfältet talrika projekt där man söker lösningar just för välfärdssamhällets offentliga rum och tjänster. Det handlar då om exempelvis urbana rum och deras inventarier, kollektivtrafik, hälsostationer och skolor samt olika slags hjälpmedel.

Hur lyckad formgivningen och designen är har traditionellt bedömts på estetiska och funktionella grunder. Vad som är vackert och fungerande har bestämts av en mycket liten krets. I planeringen av offentliga rum är den approachen inte tillräcklig. De offentliga rummen ska fungera för alla användare, oavsett individuella särdrag. En av de mest centrala frågorna i planeringen av offentliga rum är just vems perspektiv och erfarenheter som räknas.

DIALOGOS 2000A / ANTTI JALAVA, TOIVO SAVOLAINEN, CREADESIGN

Dialogos 2000A var en av världens första kommunikationsapparater för hörsel- och synskadade. Den bärbara apparaten bestod av två hopkopplade tangentbord vilkas datasystem fungerade med batteri eller nätström. Med ett akustiskt modem kunde apparaten också kopplas till telefonnätet för dataöverföring.

Dialogos var en betydande och banbrytande uppfinning, låt vara att den inte fungerade perfekt. Bristen på erfarenhet av planering av den sortens apparater ledde till problem som 1980-talets teknologi inte kunde lösa. Exempelvis förutsatte apparaten ett exceptionellt sätt att läsa punktskrift: den skulle läsas med sex fingrar i stället för ett, vilket krävde mycket övning av användaren.

Apparaten tillverkades på beställning i några exemplar direkt till användarna, och man gjorde stora ansträngningar för att få i gång exporten. Den förhindrades dock av tekniska svårigheter, det besvärliga användargränssnittet och företagets ovilja att satsa pengar på vidareutveckling av produkten. Projektet lades ner. Bara några år senare hade tekniken dock gått så mycket framåt att nya hjälpmedel för synskadade kunde lanseras. Det var fråga om annotationsapparater som kopplades till mobiltelefonen.

KARI / KARI ASIKAINEN

Under senare hälften av 1900-talet deltog formgivarna flitigt i bygget av välfärdsstaten i Finland. Ett viktigt inslag i det arbetet var att förse nya typer av offentliga lokaler med fungerande och estetisk inredning. Det kanske mest framgångsrika exemplet som också fått den största spridningen är Kari Asikainens stol Kari, som varit i produktion från 1969 och produceras än idag. Den anses vara den vanligaste möbeln i Finland. Oräkneliga bibliotek, hälsostationer, ämbetsverk och andra offentliga rum är utrustade med denna praktiska stol.

Offentliga utrymmen ställer höga krav på en stol i och med att den ska passa alla sorters kroppar. Enligt designern själv ligger hemligheten bakom Karis popularitet i dess estetiska enkelhet och tidlöshet, men också i det förmånliga priset, stapelbarheten och den solida konstruktionen. Trots dessa egenskaper ser man sällan stolen på listorna över prisade designklassiker. Kari uppfyller därför en av definitionerna av god design: produkten fungerar så bra att man inte fäster uppmärksamhet vid den.

SURAKU / ULLA-KIRSTI JUNTILA, JARI MÄKYNEN & ARBETSGRUPP

Med tillgänglighet avses fysiska miljöer som passar alla användargrupper oavsett eventuella funktionshinder eller kroppsliga särdrag. De s.k. SuRaKu-korten med regler för planering och design (fi. Sunnittelu), byggande (Rakentaminen) och underhåll (Kunnossapito) är ett led i Helsingfors stads tillgänglighetsplanering. De hjälper designers, planerare och byggare att göra gatu- och grönområden, skyddsvägar och rastplatser lämpliga och trygga för olika användare. Korten ger normerande mått och placeringar för bl.a. skyddsvägarnas kantstenar, ledstänger och trappor.

Formgivning har en nyckelroll då städer och deras offentliga rum görs jämlika och likvärdiga för alla. Industridesignern Ulla-Kirsti Junttila är en föregångare inom stadsplanering. Hon inledde sin karriär redan på 1970-talet då hon som sitt slutarbete på Konstindustriella högskolan undersökte gatornas utrustning, möbler och armaturer och vilken betydelse de har. Helsingforsarna kan se resultaten av Junttilas arbete på gator och torg, trots att man normalt knappast fäster någon större uppmärksamhet vid dem. Vid en närmare blick kan bänkar, räcken, plattbeläggningar och rondellernas ljusmaster lätt identifieras som delar av hela den visuella miljön.

AINO MARSIO-AALTO & MAIJA HEIKINHEIMO

På Alvar Aaltos arkitektbyrå ritade Aino Marsio-Aalto och Maija Heikinheimo tillsammans talrika lokaliteter avsedda för barn. Många av dem genomfördes i anslutning till A. Ahlströms cellulos- och pappersfabriker. Bakom beställningarna låg dels behovet av att få mödrarna att ta anställning på fabrikerna, dels också fabrikschef Harry Gullichsens strävan att förbättra arbetarnas förhållanden. I fabriksamhällena grundades barnhus, daghem och rådgivningsbyråer. Till dem designade Marsio-Aalto och Heikinheimo helt nya typers möbler och rum som var anpassade efter barnens behov och proportioner.

De anställda vid Aaltos byrå arbetade anonymt: ritningarna försågs i allmänhet inte med den enskilda designerns eller arkitektens namn. Det har resulterat i att många arbeten tillskrivits Alvar Aalto, medan informationen om de övriga anställdas roll i projektet är knapphändig. Om Marsio-Aalto och Heikinheimo vet man att de hade ett mycket nära samarbete. De arbetade vid samma bord så att Marsio-Aalto kunde börja skissa på ett föremål eller ett rum varefter Heikinheimo tog vid och gjorde de slutliga ritningarna.

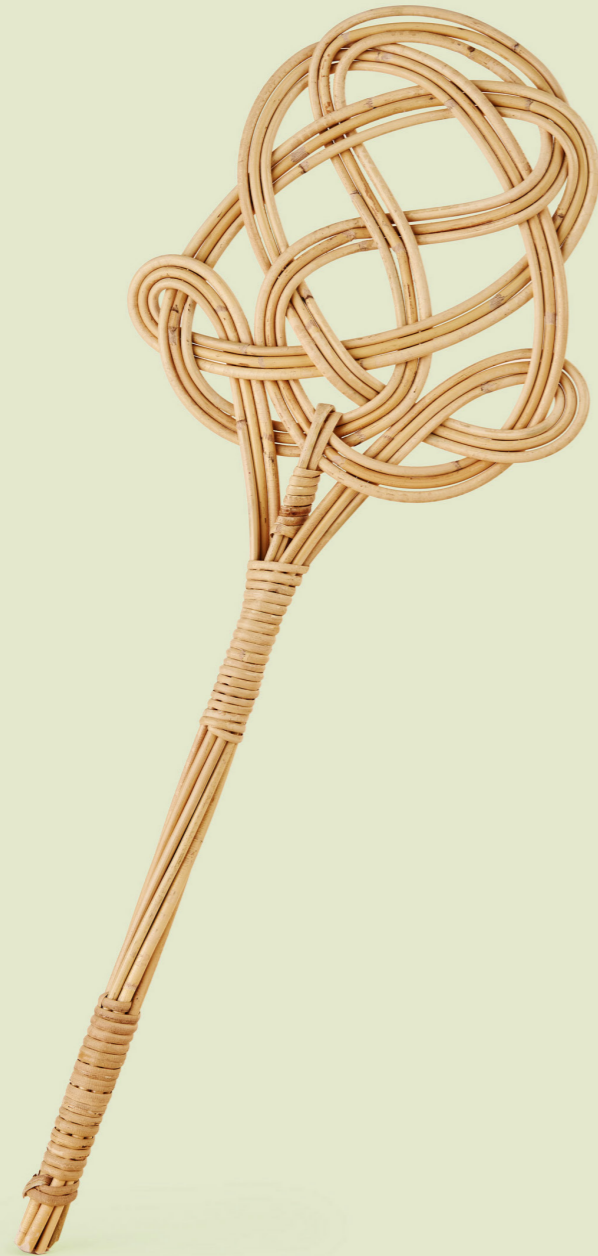
JÄRNVÄGSTORGETS METROSTATIONS VÄGGPLATTOR / SEENAT

Helsingforsmetrons sex första stationer blev färdiga 1982, och att färdas under jorden var någonting nytt för helsingforsarna. Inredningsarkitekterna Simo Heikkilä och Yrjö Kukkapuro som svarade för utformningen av stationerna ville ge Järnvägstorgets station en mjukare framtoning genom att som en motvikt till det rostfria stålet introducera mildare naturmaterial, såsom keramik. Man kartlade lämpliga företag som kunde ta emot en så stor beställning, 350 kvadratmeter, och som därtill hade den konstnärliga yrkesskicklighet som krävs för helhetsplaneringen. Valet föll på företaget Seenat Oy, en keramikverkstad i Palojoki i Nurmijärvi som drevs av Terhi Juurinen och Riitta Pensanen.

Trots betoningen av det konstnärliga perspektivet i valet av leverantör sågs beställningen inte som ett konstprojekt på metrobyrån. Man betraktade de handgjorda keramikplattorna som vilket som helst ytmaterial och tillämpade samma avtalspraxis på den lilla keramikverkstaden som på större bolag i branschen. Avtalsförhandlingarna var komplicerade och drog ut på tiden, och det massiva beställningsarbetet genomfördes slutligen med mycket stram tidtabell.

Seenat Oy:s plattor fick således en diffus status mittemellan konst och ytmaterial, vilket avspeglas i dess skick idag. Plattorna har inte getts status som ett offentligt konstverk, de har lämnats utan skötsel och är idag därför i dåligt skick.

ARBETE

mattpiska

rotting

Annansilmät-Aitta

foto:
Paavo Lehtonen

Arbete är en av de viktigaste faktorerna som definierar människans liv. Arbete upptar en stor del av vår vaken-tid, och den ersättning vi får för arbetet är avgörande för våra möjligheter och val. Arbete kan ge en känsla av meningsfullhet och en upplevelse av att ha lyckats och fått någonting till stånd. Via arbete kan individen också uppleva sig både som en självständig aktör och som en medlem i en större gemenskap, en traditionsbärare och en samhällsmedlem.

Jämställdhet och likställdhet framträder i arbetet bland annat som möjligheter att under trygga förhållanden få utföra meningsfullt arbete. Att så sker är dock inte en självklarhet. Individernas möjligheter att arbeta definieras ofta utifrån, exempelvis på basis av kön eller funktionsförmåga. Inte heller lönen och erkänslan för utfört arbete fördelas alltid rättvist.

Designsektorn kan bidra till ökad jämlikhet i arbetslivet. Tillverkningen av designprodukter kan erbjuda arbets-möjligheter åt sådana som kan ha svårt att bli sysselsatta på annat håll. Med designens hjälp går det också att finna lösningar som förbättrar arbetsförhållandena och gör arbetet tryggare och lättare.

TORKSKÅPET / MAIJU GEBHARD

Torkskåpet har varit en oskiljaktig del av det finska köket allt sedan 1940-talet. Skåpet som på sin tid var någonting helt nytt planerades av hushållslärarinnan Maiju Gebhard, som under sin långa karriär koncentrerade sig särskilt på att studera och förbättra kvinnornas arbetsförhållanden. Gebhard var från och med 1943 chef för Arbetseffektivitetsföreningens (Työtehoseura) hushållsavdelning där man sökte lösningar för att underlätta kvinnornas tyngsta och mest tidskrävande arbeten. Bland resultaten av dess arbete kan nämnas hjälpmedel för att bära vatten och ved samt det berömda torkskåpet.

Det primära syftet med torkskåpet var att förkorta den tid som hemsysslorna kräver. Gebhards uträkningar vid Arbetseffektivitetsföreningen visade att torkskåpet förkortar tiden för diskning med hälften då varje enskilt kärl inte längre behöver torkas för hand. Kalkylen utgick dock från antagandet att arbetet utförs av en kvinna. Ur dagens perspektiv är en sådan konstellation ojämsställd. Det kan likväl ses som en stor prestation av Gebhard att man i Finland började betrakta hushållsarbeten som riktigt arbete vars förhållanden det var viktigt att utveckla.

HARAMBEE GLASS BLOWERS / MIKKO MERIKALLIO & ORNAMO

Harambee Glass Blowers var ett glasblåseri i Lelmokwo i Kenya, grundat av den finske glaskonstnären Mikko Merikallio. Projektet inleddes 1973 med syfte att utveckla den kenyanska glasproduktionen och sysselsätta den lokala befolkningen. Glaset som användes i Harambee var avfallsglas från en närbelägen flasktappningsanläggning, och med inkomsterna från de glasföremål som såldes åt turister kunde skolan i Lelmokwo drivas. Projektet finansierades av designorganisationen Ornamo, som i sin tur fick stöd från utrikesministeriets fond för utvecklingsamarbete.

Glasblåseriet Harambee exemplifierar ett större fenomen på 1970-talet då många västerländska formgivare fattade intresse för utvecklingsamarbete. De ansåg att designen alltför länge hade fokuserat på lyxbetonade föremål för de rika och förbisett mänsklighetens verkliga behov. Utvecklingsprojektens faktiska effekt är dock svår att bedöma. Trots goda avsikter var formgivarna alltid en del av ett komplicerat politiskt och ekonomiskt spel där lokalbefolkningens önskningar och behov ignorerades. Harambee hann vara i drift bara några år innan den redan från början knappa projektfinansieringen avslutades.

SÁMI DUODJI VARUMÄRKET

Duodji är nordsamiskans ord för samiskt hantverk. Traditionellt har ordet syftat på bruksföremål som tillverkats för dagliga behov och för överlevnaden i naturen. Hantverk kan vara en viktig del av den samiska identiteten och ett uttryck för sin upphovsmans personhistoria och världsbild. Idag gör samiska hantverkare inte föremål enbart för sig själv, utan till försäljning för vem som helst. Syftet med varumärket Sámi Duodji är just att visa för konsumenten att det är fråga om en äkta samisk produkt vad gäller både material, tillverkningsätt och tillverkare.

Varumärket beviljas av föreningen Sámi Duodji, som under decennier har arbetat för att bevara och främja den samiska hantverkskulturen. För många samer är hantverk en näring som dock hotas av exempelvis kommersiell exploatering av den samiska kulturen, kränkning av samernas rättigheter och majoritetsbefolkningens allmänna okunskap om det samiska. Varumärket och föreningen Sámi Duodji har således en central betydelse för bevarandet av näringarna, hantverksskickligheten och traditionerna, men också för en växande kulturell förståelse.

Träkoppar av det här slaget finns till salu i otaliga turistaffärer. De imiterar kåsan, ett traditionellt samiskt kärl. En äkta kåsa tillverkas för hand av björkknöl som bearbetas i trådarnas riktning. Varje kåsa är ett stycke individuellt hantverk som bär vittne om sin tillverkares arbete och materialkänsla.

De träkoppar som säljs åt turister är däremot massproducerade kopior som tillverkats i okända förhållanden av okänt material. De utnyttjar samernas traditioner och kultur och kringskär de samiska hantverkarnas möjligheter att tjäna sitt levebröd. En äkta kåsa känns igen på märket Sámi Duodji.

HEKTOR-ÖVERHALARE / P&M DESIGN

I början av 1970-talet grundade inredningsarkitekt Pi Sarpaneva och textildesigner Maj Kuhlefelt företaget P&M Design, som specialiserade sig på design av arbetskläder. Vid den tiden sågs design av arbetskläder ännu inte som ett intressant designområde, och Sarpaneva har också sagt att hon "ville ta itu med saker som hade gjorts dåligt eller inte gjorts alls". Under sin karriär designade Sarpaneva och Kuhlefelt kläder för bl.a. VR:s anställda samt för otaliga städare, fabriksarbetare och jordbrukare.

P&M Design var en del av ett större fenomen där finska formgivare fattade intresse för arbetarnas förhållanden. Ännu i början av 1970-talet dog årligen hundratals människor i arbetsolyckor i brist på ordentlig skyddsutrustning och trygg arbetsmiljö. Formgivarna upptäckte missförhållandet och började ta del i utvecklingen av arbetsmiljöerna med siktet inställt på att förbättra ergonomin, trivseln och säkerheten. Designen handlade inte längre enbart om hemmiljön med inventarier och serviser, utan lika mycket om t.ex. skyddshjälm, styrhytter och traktorsitsar.

Liksom Maj Kuhlefelts och Pi Sarpanevas blåställd Hektor ingår också Nokias arbetsstövlar i Designmuseets samling. De har således setts som en viktig del av den finska designens historia. Vad stövlarna beträffar finns det inte någon dokumentation om designern, och de har därför införts i museets databas endast med bolagets namn. Det är inte sällsynt att designern förblir anonym. Åran tillkommer då det tillverkande bolaget. Ofta lyckas man dock komplettera uppgifterna i efterskott då ny information framkommit exempelvis via forskningen.

ANNANSILMÄT-AITTA

Den år 1919 grundade Annansilmät-Aitta är ett bolag som säljer produkter tillverkade av synskadade. Det är beläget i Östra centrum i Helsingfors. Bolagets främsta produktgrupper är handgjorda borstar, flätade korgar samt rottingmöbler för vilka bolaget numera är enda tillverkare i Europa. Produktmodellerna bygger på traditionella hantverksföremål och har i många stycken bevarats oförändrade allt sedan bolaget inledde sin verksamhet.

Annansilmät-Aitta ägs av Synskadade i Helsingfors och Nyland rf. Föreningen arbetar för de synskadades intressen, ordnar stödtjänster och rekreationsverksamhet och hjälper synskadade att få jobb. Därtill erbjuder föreningen sina medlemmar skoling i hantverksföretagsamhet.

Annansilmät-Aittas främsta syfte är inte att ge vinst, utan att erbjuda arbetsmöjligheter för personer som annars kan ha svårt att hitta ett jobb. Bolagets produkter åskådliggör de värden som handtillverkade föremål kan förknippas med. Deras betydelse definieras inte enbart ur konsumentens synvinkel, utan kan också vara baserad på den arbetsmöjlighet som hantverket erbjuder.

MÅNGFALD AV ROSTER

Vårt samhälle består av talrika grupper, gemenskaper och kulturer. Alla får dock inte lika stor plats i den offentliga debatten eller det dagliga bildflödet. Synlighet spelar roll, inte enbart för hur de gemensamma resurserna fördelas, utan också för möjligheterna att påverka samhället. Synlighet för med sig inte bara uppmärksamhet och erkänsla, utan också en känsla av delaktighet, av att vara en i laget.

Det gäller även det förflutna och hur den upptecknas och bevaras: inom exempelvis designens historia känner vi till endast en begränsad mängd historier, berättade ur vissa utvalda perspektiv. Museer och andra minnesorganisationer spelar en viktig roll för vilka berättelser vi traderar till följande generationer och vem som omnämns i vår kulturhistoria. Vems röst hörs även i framtiden? Vilka slags berättelser förblir oberättade?

tallrik

stengods

Arabia

foto:
Paavo Lehtonen

Esteri Tomula
(dekor)

Design Museet

AFRICAN FASHION WEEK HELSINKI

Den år 2018 grundade African Fashion Week Helsinki (AFWH) är framför allt ett evenemang, men också en community och en förening som vill göra afrikanska kulturer kända i Finland. Föreningen koncentrerar sig på att stödja och lyfta fram modeproffs med afrikansk bakgrund och hjälpa dem att utveckla sitt skapande. AFWH:a årliga modeuppvisningar har varit framgångar som samlat stor publik på evenemangplatser såsom Gloria och Tiivistämö.

Enligt AFWH:s grundare Samia Mohamud saknar professionella modeskapare med afrikansk bakgrund en lokal där de kunde presentera sitt arbete, sin skicklighet och sina kulturer. Traditionellt har finsk design stått för en smal uppfattning av vad som är finskt. Detta har gällt såväl själva formgivarna som föremålets estetik och färger. Konstellationen håller dock på att förändras då uppfattningen av vad som är finskt breddas. Hur kunde man skapa mer rum och större möjligheter för den förändringen? Hur kunde modefältet delta i att öka umgänget mellan olika kulturer?

ARCTIC INDIGENOUS DESIGN ARCHIVE / SVENSKT FJÄLL- OCH SAMEMUSEUM ÁJTTE, FINLANDS NATIONALARKIVS SAMEARKIV OCH DEN SAMISKA HÖGSKOLAN SÁMI ALLASKUVLA

Projektet Arctic Indigenous Design Archive (AIDA) samlar och deponerar verk gjorda *duojárer*, dvs. samiska hantverkare, konstnärer och designer. Syftet med projektet är att säkerställa att duodji – konst-, hantverks- och designkunskap med koppling till samiska näringar, traditioner och identitet – nedtecknas och bevaras. Inom projektet försöker man hitta nya sätt att dokumentera *duojárernas* arbete och förnya praxis för arkivering så att den är bättre tillämpbar på ursprungsfolkens livsstil och livssyn.

Kunskaperna i duodji har överförts muntligt från generation till generation. De har inte införts i några arkiv, eftersom dessa bygger på begränsade västerländska uppfattningar om vad som är värt att bevara. AIDA samlar in material som berättar om *duojárernas* kreativa processer: experiment, skisser, kasserade idéer, levnadsteckningar, fotografier, tidningsartiklar. Med materialets hjälp byggs en mångsidigare och mer äkta bild av duodji, dess tänkesätt och dess praxis.

AIDA samarbetar intimt med *duojárerna* i insamlingen, undersökningen, tolkningen och presentationen av deras verk. Här visas ett litet urval arkivmaterial som presenterar enaresamiska designern och företagaren Inka Maarika Kangasniemis (f. 1978), nordsamiska mästarduojären och utbildarpionjären Mihku-Ilmáris, Ilmari Laitis (f. 1943) samt magistern i *duodji* från Samehögskolan, *duojären* Katarina Spik Skums (f. 1971) arbete.

Kursen Allmänna grunder för design och kommunikation (SVYP) var på 1970-talet obligatorisk för alla studerande vid Konstindustriella högskolan. Enligt studieprogrammet var kursens viktigaste syfte att väcka ett "kritiskt samhällsligt synsätt" hos studerandena. Som en del av kursen ordnades besök exempelvis i fabriksarbetares hem eller boendeinrättningar för bostadslösa. Syftet var att få studerandena att fundera över vilket slags design samhället faktiskt behövde.

Kursprogrammet varierade från år till år, men en återkommande uppgift var att i mindre grupper besöka stadsdelar med mindre bemedlade invånare för att intervjua dem och besöka deras hem. Avsikten var att ta reda på vad en människa behöver för att kunna leva ett gott liv. Studerandenas rapporter med bilder är en berörande tidsresa till vardagslivet i Helsingfors för några decennier sedan. Rapporterna skildrar också ett liv som annars ofta förblir odokumenterat. SVYP-kursen i dess ursprungliga form föll bort ur studieprogrammet i början av 1980-talet. Vilket slags liv borde vår tids formgivare bekanta sig med?

Kring sekelskiftet 1900 var dekorationsmåleri en mansdominerad sektor både i Finland och internationellt. Synsätten började dock förändras – porslinsmåleri hade ju redan länge setts som ett lämpligt tidsfördriv för kvinnor. Inom den internationella modernismen sågs dekoration uttryckligen som en kvinnlig domän. Blomstermotiv ansågs förutsätta kvinnlig smak, och man tänkte sig att kvinnans temperament är bättre lämpat för den precision som dekorationsmåleriet kräver.

Avdelningen för handdekoration, senare konstindustriella avdelningen, som grundades vid Arabias fabrik 1943 erbjöd många kvinnor viktiga sysselsättningsmöjligheter inom såväl dekorationsdesign som det konkreta dekorationsmåleriet. Många av Arabias mest framgångsrika konstnärer under senare decennier – bl.a. Ulla Procopé, Esteri Tomula och Raija Uosikkinen – hade inlett sin bana på dekorationsavdelningen under ledning av Olga Osol. Nästan samtliga anställda på avdelningen var kvinnor.

Disciplinen var sträng och lönen låg. I fabriakens protokoll kan man läsa hur sysselsatta just dekoratörerna var, både de som designade och de som målade. Trots att dekorationen spelade en viktig roll för försäljningen sågs dekoratörerna sällan i strålkastarljuset vid sidan av dem som designade föremål.

Raija Uosikkinen, en av Arabias mest produktiva dekoratörer, har i en intervju berättat om hur dekoratörerna ombads gå till ett annat rum då fabriken hade pressbesök. Endast manliga designer skulle stå i strålkastarljuset.

De sämst ställda var dekorationsmålarna som gjorde långa och tunga arbetsdagar i krävande förhållanden. Deras namn finns inte omnämnda i designens annaler, trots att deras händers verk dekorerar föremål i otaliga hem i Finland, med dessa kärllur serien Ara som exempel.

Inom grafisk design har man under de senaste åren fäst allt större avseende vid representationens betydelse. Vilka finns representerade i mediernas, reklamens och den övriga visuella kulturens bilder? Vilka roller får de, hurdana aktörer är de? Vi är ständigt omringade av bilder. De har således en stor betydelse, de kan förstärka eller försvaga normer och stereotyper. Då så många som möjligt i populärkulturens bildvärld kan se människor i alldagliga sysslor som liknar dem själva har det stor betydelse för upplevelsen av delaktighet och acceptans.

Beställaren bestämmer hur den beställda illustrationen ska se ut. Det kan handla om vissa villkor, såsom motiv, budskap eller andra betydelser som man vill att bilden ska förmedla. Dock får även illustratören bestämma om mycket, exempelvis hur personerna i illustrationerna ska se ut. Illustratör Sanni Wessman började fästa uppmärksamhet vid att figurerna i hennes illustrationer alltid var slanka. De upprepade ett visst skönhetsideal som få förmår leva upp till. Hon började därför medvetet lägga till personer och kroppar av varierande form i sina illustrationer.

IDENTITET

Med identitet avses en människas upplevelse av sig själv. Hurdan är jag i relation till andra människor och omvärlden? Designen kan erbjuda redskap för att både bygga och uttrycka en egen identitet. Kläder, smycken och andra personliga föremål berättar förutom om individens smak också om hens historia, tankar och grupptillhörighet.

Ibland kan föremål – eller frånvaron av föremål – också hindra individen från att uttrycka sig. I designvärlden är det ingen självklarhet att alla slags människor och identiteter får jämlik uppmärksamhet. Ofta tar designen sikte på en föreställning av en idealisk människa med genomsnittlig kropp, något som inte existerar i verkligheten. Då man går in för att designa någonting som fungerar för alla förbises många individuella behov. Människans brokiga mångfald blir synlig då enskilda individer involveras i designprocessen.

romerska smycken

foto:
Paavo Lehtonen

2022

MUOTOILULUOTAIN / TUULI MATTELMÄKI, KATJA SOINI & WORKING GROUP

I sitt arbete fattar formgivare beslut som ofta bygger på deras egna uppfattningar om vad människor behöver eller vill ha. Designsonderna är verktyg med vilka användarens röst blir hörd i formgivningen, vare sig det handlar om en produkt eller en tjänst. Sonderna utvecklades i slutet av 1990-talet vid en designskola i London med den franska avantgardegruppen Situationist international som inspirationskälla.

Industridesignern, professor Tuuli Mattelmäki har bedrivit banbrytande forskning kring designsonder. I projektet Väinö i början av 2000-talet tog hennes forskning sikte på att granska hur man med sondernas hjälp kunde få djupare förståelse av de äldres vardag och därigenom planera bättre miljöer, hjälpmedel och tjänster för dem.

Projektet Väinös sond bestod av bl.a. en engångskamera, frågekort och teckningsredskap med vilkas hjälp en grupp äldre dokumenterade sin egen vardag och sina åsikter och känslor kring åldrande, drömmar och det goda livet. De ombads att exempelvis fotografera sin obekvärmaste möbel, föreviga dagens höjdpunkt och rita en karta över sina människorelationer. Med hjälp av det insamlade materialet kunde planeringsgruppens hypoteser kompletteras med berättelser och personskildringar som visar hur stora skillnaderna är mellan människor, deras liv och deras önskningar.

FFORA ACCESSORIES / LUCY JONES & JOONAS KYÖSTILÄ

Amerikanska FFORA har som mål att designa och tillverka både praktiska och vackra plagg och tillbehör till rullstolar. I företagets produktportfölj ingår väskor, mugghållare och koppar. Med ett särskilt fäste kan tilläggsdelarna fästas nästan varsomhelst på rullstolen utan att de är i vägen för hjulen. Användare deltar i designprocessen, testar tiotals prototyper och ger feedback.

FFORAs tidigare huvuddesigner Joonas Kyöstilä har konstaterat att tillbehör till rullstolar ofta ser ut som vårdartiklar, vilket rullstolsbundna upplever som otrevligt. Också de bör ha tillgång till mode och estetiska produkter, precis som alla andra. På designfältet har man dock inte tagit tillräcklig hänsyn till rörelsehindrade människors individuella och gemensamma behov och önskningar. Därför krävs fortfarande mycket arbete för att synliggöra kroppar av olika slag. Alla ska ha möjlighet att uttrycka sig själv med modets hjälp.

SMYCKEN I DEN ROMSKA TRADITIONEN

Smycken används förutom för att smycka sin bärare också för att sända varierande signaler. De har i olika tider varit ett sätt att ange bärarens samhälleliga position och grupptillhörighet, men också hens individuella smak och identitet. Bland romerna har smyckena bibehållit sin starka särställning ända till vår tid. Den myckna användningen av smycken hade ursprungligen praktiska skäl: i en tid då minoritetsställningen omöjliggjorde markägande eller stadigvarande bostad bar man sin egendom med sig i form av smycken. Smyckena är på samma sätt som romernas traditionella klädsel ett sätt att signalera sin egen identitet som en medlem av gruppen.

Bland romerna nedärvs smyckena från generation till generation samtidigt som smyckeskulturen också ständigt förändras. Smyckena tillverkas måttbeställda, och ibland smälts nedärvda smycken ned som råmaterial för nya. På så vis överförs smyckets känslvärde till det nya smycket som anpassats efter sin bärare. Smyckesmodellerna bygger delvis på traditionella element, såsom cirkelmotiv, steninlägg och stavornament, men de kombineras till nya, individuella helheter som färgas av aktuella strömningar.

OBSERVER/OBSERVED / IIRIS KAMARI

I slutet av 1960-talet kom unisex-trenden med kläder som skulle passa alla, oavsett kön och kroppsform. Med den enhetliga klädseln eftersträvades jämlikhet: om alla ser lika ut är de också likvärda. Sedermera har vår förståelse av könen förändrats. I stället för två motsatta, entydigt urskiljbara kön ses kön idag som en mångsidig samling yttringar.

Vår tids kritiska mode närmar sig därför könet ur ett annat perspektiv än unisex-tänkandet. Formgivarna vill inte skapa kläder bundna till ett visst kön, men inte heller enhetliga, likriktade unisex-plagg där alla könsrelaterade signaler suddats ut. I vår tids design betonas mångfald och plaggens möjligheter att uttrycka individuella, flexibla och föränderliga könsidentiteter. Iiris Kamaris kollektion Observer/Observed består av fyrtio delar med handvävd syntetpäl och nylontyill i pudernyans som huvudmaterial. Den utställda dräkten har fem lager plagg som kan användas tillsammans eller vart för sig.

ARENA

skulptur

papp

foto:
Paavo Lehtonen

Howard Smith

1982

Design Museet

VILKA VILKA

SYNS

I FINSK DESIGN?

Människogestalten är ett återkommande motiv på designföremål. Här har vi ur Designmuseets samling sammanställt exempel på hurdana människogestalter som förekommit i den finska designens historia. Vilka har ansetts värda att skildra? Hur har de sett ut och i vilken roll har de avbildats?

En del av föremålen kan med dagens ögon se komiska och konstiga ut, andra kan vara kränkande. Vi får se stereotyper, rasifiering och exotisering. Men det är viktigt att fel som begåtts i det förflutna inte göms undan. De visas här som en påminnelse om att jämställdhet och jämlikhet förutsätter dels medvetenhet om olika maktpositioner, dels ömsesidig respekt människor emellan, också på designfältet.

The human figure is a recurring image in design products and items. This display contains examples from the Design Museum collection of figures represented in objects throughout the history of Finnish design. Who has been viewed worthy of portraying? In which looks and roles have the subjects been captured?

Arabias barnservis, känd under namnet Zoo, kom till försäljning 1951. Dekorationsmotivet var en av Anja Juurikkala ritad gnuggbild mer karikatyrer av ursprungsfolk med stereotypa dräkter och utseende. Redan tidigt insåg man att gestalterna var rasistiska, och servisen var inte länge i produktion med originalillustrationer. De ersattes med djurmotiv tills tillverkningen helt lades ner 1968.

Uttrycket "den manliga blicken" som under de senaste åren fått stor spridning härstammar från 1970-talets feministiska filmteori. Uttrycket syftar på det särskilt inom konsten vanliga sättet att inskränka kvinnan enbart till ett objekt för männens sexuellt laddade blick. Michael Schilkins porträtt av en ung afrikansk kvinna kan ses som ett sådant verk. Också rasifieringen finns där, fördomar och antaganden baserade på personens förmodade etnicitet.

Berättelsen bakom Schilkins verk finns inte dokumenterad, och att ställa ut verket är allt annat än självklart. Det visas här eftersom närvaron av olika typer "blickar" inom finsk design har behandlats endast flyktigt. Vem får vara upphovsman, vem betraktare? För vem återstår rollen som objekt?

Anja Juurikkala designade många föremål med samiska motiv på 1940- och 1950-talen. Hon är inte den enda finska designern som utgått från den samiska kulturen. Samiska symboler har produktifierats och kommersialiserats av icke-samer redan i decennier, och fenomenet fortsätter än idag trots större medvetenhet om dess problematiska sidor. Bilder som utgår från stereotyper objektifierar och skadar. Det är en form av maktutövning som genom att främmandegöra andra befäster den västerländska världsbilden och den egna positionen.

DESIGN

FÖR

VILKA KROPPAR?

Stolen är ett av våra alldagligaste föremål, och att designa en stol hör till formgivarens basala uppgifter. I designprocessen spelar användarvänlighet och ergonomi en viktig roll. Principerna för ergonomin har länge byggts på standardmått med vilkas hjälp man kan designa möbler och rum som passar alla. I verkligheten är dock varenda människokropp individuell, någon allmängiltig standard existerar inte. Hur ska då människokroppens hela spektrum kunna beaktas?

Den här stolsamlingen fungerar som läktare vid de evenemang som ordnas under utställningen. Den består av stolar som gjorts dels för olika ändamål, situationer och rum, dels också för olika kroppar. Med finns bland annat en klassisk skolbänk, en seniorstol samt en stol som valts till världens bästa stol för att lyssna på musik. Känns någon av stolarna rätt för din kropp?

VEMS

RÖST

BLIR HÖRD?

Museerna har traditionellt setts som hemvist för vetenskapligt belagd kunskap och expertis. Museikuratorerna har inom sina respektive områden varit auktoriteter vilkas uppfattningar inte ifrågasatts. Idag känns tanken att museerna och deras utställningar presenterar absoluta sanningar om världen föråldrad. I stället ses museer allt oftare som platser där besökarna själva producerar kunskap om och förståelse av världen på basis av det de ser.

Kurateringen av utställningar bygger dock alltjämt på individuella synsätt och val. Syftet med Kiia Beilinsons och Nimco Husseins diskussion som här kan höras är att väcka tankar kring alla de olika sätt på vilka man kan närma sig utställningens teman. Beilinson och Hussein är båda designproffs som i sitt eget arbete har behandlat frågor kring likvärdighet och representation på designfältet.

Järnvägstorgets
metrostation

2022

foto:
Paavo Lehtonen

KAIKEN KANSAN MUOTOILUA
DESIGN FÖR HELA FOLKET
DESIGN FOR EVERY BODY
8.4.-2.10.2022

KURATERING:
KAISU SAVOLA JA ANNA VIHMA

GRAFISK FORM:
JAAKKO SUOMALAINEN / KOBRA

FOTOGRAFI:
MARICA ROSENGÅRD (REKLAMFOTO, MARIMEKKO)
PAAVO LEHTONEN

UTSTÄLLNINGSSARKITEKTUR:
HANNA ANONEN

WWW.DESIGNMUSEUM.FI

